

УДК 37:378:37.06

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/30.212608>

Олена ТРЕТЯК,

orcid.org/0000-0001-6124-2597

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки, психології і методики технологічної освіти
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) *tretiakes@gmail.com*

Станіслав ЧЕБОНЕНКО,

orcid.org/0000-0002-5049-6556

кандидат педагогічних наук, доцент,
проректор
Академії Державної пенітенціарної служби
(Чернігів, Україна) *stanislavchebonenko@gmail.com*

Ірина СТЕЦЕНКО,

orcid.org/0000-0003-4425-4785

кандидат педагогічних наук,
учений секретар
Академії Державної пенітенціарної служби
(Чернігів, Україна) *irin_stetsenko@ukr.net*

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ЗНАНЬ 08 «ПРАВО»

У статті представлено методику формування психологічної компетентності майбутніх фахівців кримінально-виконавчої служби. Зазначено, що зміст психологічної компетентності пенітенціарного персоналу має визначатися специфікою роботи з різними категоріями засуджених та завданнями, виконання яких має ґрунтуватися на психологічних знаннях з різних галузей психології.

Сфокусовано увагу на аналізі навчальної літератури, робочої програми навчальної дисципліни «Пенітенціарна психологія», силабусі цієї дисципліни. Зазначено, що зміст робочої програми навчальної дисципліни «Пенітенціарна психологія» має бути доповнений розглядом питань, що віддзеркалюють сучасні функції персоналу кримінально-виконавчої служби. Розкрито суть поняття «психологічна компетентність майбутніх фахівців у галузі 08 «Право». Висвітлено складники психологічної компетентності майбутніх фахівців.

Представлено модель формування психологічної компетентності майбутніх фахівців, що складається з мотиваційного, когнітивного, операційного та рефлексивного блоків до складників яких входять: мета; зміст; педагогічні підходи (компетентнісний, діяльнісний, особистісний, системний); використання колективної, групової, парної та індивідуальної форм навчальної роботи; інтерактивні методи навчання; компоненти, критерії і показники психологічної компетентності; етапи формування психологічної компетентності; принципи (науковості, гуманності, самостійності); рівні сформованості психологічної компетентності; педагогічні умови.

Наведено результати констатувального та формувального етапів педагогічного експерименту з формування психологічної компетентності у майбутніх фахівців у галузі знань 08 «Право» на основі авторської методики. Підкреслено, що на ефективність формування психологічної компетентності суттєво впливає мотивація та інтерес до оволодіння психологічними знаннями, набуття досвіду їх застосування в різних ситуаціях взаємодії.

Ключові слова: поняття «психологічна компетентність майбутнього фахівця в галузі знань 08 «Право»; компоненти психологічної компетентності; педагогічні умови; методика формування психологічної компетентності; модель формування психологічної компетентності.

Olena TRETIAK,*orcid.org/0000-0001-6124-2597**Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Pedagogy, Psychology
and Methodology of Technological Education
T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"
(Chernihiv, Ukraine) tretiake@gmail.com***Stanislav CHEBONENKO,***orcid.org/0000-0002-5049-6556**Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vice-rector
Academy of the State Penitentiary Service
(Chernihiv, Ukraine) stanislavchebonenko@gmail.com***Iryna STETSENKO,***orcid.org/0000-0003-4425-4785**Candidate of Pedagogical Sciences,
Scientific Secretary
Academy of the State Penitentiary Service
(Chernihiv, Ukraine) irin_stetsenko@ukr.net*

METHODOLOGY OF FORMING FUTURE SPECIALISTS' PSYCHOLOGICAL COMPETENCE IN THE FIELD OF KNOWLEDGE 08 "LAW"

Methodology of forming psychological competence of the future specialists of the criminal and executive service is presented in the article. It is mentioned that the essence of penitentiary personnel's psychological competence should be determined by the specifics of work with different categories of convicts and tasks, the implementation of which should be based on psychological knowledge from different fields of psychology.

The focus is on the analysis of academic literature, the working program of the discipline "Penitentiary Psychology" and the syllabus of this discipline. It is noted that the essence of the academic program of the discipline "Penitentiary Psychology" should be supplemented by consideration of issues that reflect the modern functions of the personnel of the criminal and executive service. The essence of the concept psychological competence of future specialists in the field of 08 "Law" is revealed. The components of future specialists' psychological competence are highlighted.

The model of future specialists' psychological competence forming is presented, consisting of motivational, cognitive, operational and reflexive blocks which components include: the purpose; essence; pedagogical approaches (competence, active, personal, system); use of collective, group, pair and individual forms of educational work; interactive teaching methods; components, criteria and indicators of psychological competence; stages of psychological competence forming; principles (science, humanity, independence); levels of psychological competence forming; pedagogical conditions.

The results of the ascertaining and formative stages of the pedagogical experiment on forming future specialists' psychological competence in the field of knowledge 08 "Law" on the basis of the author's methodology are given. It is emphasized that the effectiveness of psychological competence forming is significantly influenced by motivation and interest in mastering psychological knowledge, gaining experience in their application in different situations of interaction.

Key words: *the concept of "psychological competence of the future specialist in the field of knowledge 08 "Law", components of psychological competence, pedagogical conditions, methods of formation of psychological competence, model of formation of psychological competence.*

Постановка проблеми. Професійна діяльність персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВС України) пов'язана із взаємодією з різними категоріями людей, які через певні обставини чи ситуації, в які вони потрапляють, схильні до конфліктної поведінки, агресії, характеризуються відсутністю смислоттєвої орієнтації, труднощами в соціально-психологічній адаптації, криміногенною зараженістю тощо. Усе це вимагає від майбутніх пенітенціарних працівників сформованості мотивації,

спрямованості, розвитку професійно важливих особистісних якостей, творчого ставлення до професії, ціннісних орієнтацій з урахуванням змін, що супроводжують сучасний етап реформування кримінально-виконавчої служби і висувають нові вимоги до змісту психологічної компетентності пенітенціарного персоналу.

Аналіз досліджень. У дослідженнях науковців, які визначали складники професійної компетентності фахівців правоохоронних органів, існують різні підходи до визначення змісту

психологічної компетентності та використання методики її формування. Так, одні автори вказують на необхідність розвитку в пенітенціарного персоналу вміння запроваджувати методи психологічної корекції соціальних установок засуджених із насильницькою спрямованістю особистості в процесі їх реалізації через знання індивідуальних особливостей, розуміння механізмів формування стереотипів поведінки та анти-соціальних установок (Давидова, 2002). Інші наполягають на тому, що пенітенціарний персонал має володіти вмінням вивчати психологічні особливості засуджених-суїцидентів, причини, чинники, механізми, що зумовлюють самогубство серед спецконтингенту (Сулицький, 2002). Деякі дослідники вважають, що пенітенціарний персонал має вміти враховувати гендерні особливості смислової сфери особистості неповнолітніх правопорушників, юнаків і дівчат та цілеспрямовано формувати смисложиттєві орієнтації у структурі й суб'єктивному змісті їхньої смислової сфери (Мушинська, 2005). До окремих складників психологічної компетентності персоналу ДКВС України відносять такі: «творчий потенціал, ціннісні орієнтації, мотивація, спрямованість, індивідуально-особистісні особливості, уміння спілкуватись, емпатія, тривожність, агресивність, самооцінка, інтернальність» (Ятчук, 2019: 11). Водночас психологічна компетентність пенітенціарного працівника розглядається «як система психологічних знань, умінь, навичок, професійно важливих якостей, що забезпечують успішність професійної діяльності в особливих умовах і виконання покарання з дотриманням етичних принципів діяльності, гармонійного поєднання кари та гуманізму, емпатії та особистої безпеки. Зміст формування психологічної компетентності працівників органів та установ виконання покарань полягає в процесах отримання психологічних знань, у єдності з правовими, педагогічними та іншими складниками інформації, значущими для забезпечення якості професійної діяльності, набуття професійних умінь та навичок, розвитку відповідних особистісних якостей» (Ятчук, 2019: 12). Заразом, досліджуючи професійні компетентності персоналу ДКВС України, виділяють серед них вміння запобігти професійному «вигоранню» та здатність до саморегуляції психічних станів, управлінські компетентності (переконувати в правильності своєї позиції; ініціативність; керування собою, своєю поведінкою, взаємовідносинами з оточуючими тощо), спроможність системно підходити до вивчення людей, планувати і здійснювати засоби соціально-виховного впливу на них,

прогнозувати динаміку їхньої поведінки та розвитку, розуміти внутрішній стан особистості на основі врахування закономірностей розвитку, виховання і соціалізації людини (Третяк, 2013).

Мета статті – розкрити зміст психологічної компетентності пенітенціарного персоналу та розробити й перевірити авторську методику формування психологічної компетентності у майбутніх фахівців у галузі знань 08 «Право».

Виклад основного матеріалу. Згідно із Стандартом вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» (2018) теоретичний зміст предметної сфери складають знання про основи поведінки індивідів і соціальних груп. У той же час серед переліку компетентностей, якими має володіти випускник, є такі: здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; здатність спілкуватися; здатність бути критичним і самокритичним; здатність працювати в команді та інші.

Зміст психологічної компетентності працівника ДКВС України визначається напрямами та завданнями його професійної діяльності. Зокрема, для роботи із суб'єктами пробації, працівники уповноважених органів з питань пробації мають знати: поняття, цілі, принципи кейс-менеджменту; прийоми, техніки та стратегії проведення мотиваційного інтерв'ювання; мають вміти: складати соціально-психологічну характеристику на обвинуваченого (засудженого) та встановлювати контакт і підтримувати довірливі стосунки із суб'єктом пробації; використовувати в роботі з суб'єктами пробації когнітивно-поведінкові підходи, просоціальне моделювання; застосовувати методи роботи з суб'єктами пробації, які мають проблеми з контролем гніву, є агресивними, вживають психоактивні речовини, кримінально мислять (Яковець, Волік, Демченко, Дрозд, Янчук, 2015).

Аналіз змісту підручника «Пенітенціарна психологія» (Третяк, Чебоненко, 2011) показав, що серед знань, які мають засвоїти майбутні фахівці в галузі знань 08 «Право», для роботи із засудженими до позбавлення волі, є знання про: психічні особливості засуджених; спрямованість та мотиви діяльності засуджених; діагностику властивостей засуджених; класифікацію засуджених; психологію груп та колективу засуджених; психологію індивідуальної роботи із засудженими; особливості роботи із засудженими, які належать до «групи ризику»; психологічні основи реалізації засобів впливу на засуджених; психологію співробітників та їхньої професійної діяльності тощо.

У силабусі навчального курсу «Пенітенціарна психологія» для спеціальності 081 «Право»

(Мірошніченко, 2020) також передбачено, що курсанти мають знати: зміст і методи пенітенціарної психології; індивідуально-психологічні особливості особистості засудженого; психологічні передумови регуляції та корекції поведінки засудженого; психологію міжособистісних відносин; психологічні передумови диференціації засуджених; механізми розвитку асоціальних звичок та стереотипів поведінки тощо. Мають уміти: вивчати індивідуальні психологічні властивості засудженого; використовувати дані про особистість засудженого в організації індивідуально-виховної роботи; аналізувати мотиви поведінки засуджених; формувати позитивні характерологічні та вольові якості у засуджених; давати характеристику як окремим засудженим, так і середовищу засуджених; здійснювати профілактику професійної деформації тощо.

З огляду на це «психологічна компетентність майбутнього фахівця в галузі 08 «Право» визначається нами як сукупність знань та умінь з різних галузей психології, досвіду, що дозволяють ефективно взаємодіяти і впливати на інших людей, здатність використовувати методи саморегуляції та мати професійно важливі особистісні якості, які сприяють швидкій адаптації та успішному виконанню службових обов'язків.

Методика формування психологічної компетентності майбутніх фахівців враховує потребу в оволодінні вищенаведеними знаннями та вміннями у процесі вивчення навчальної дисципліни «Пенітенціарна психологія» з урахуванням компетентнісного, діяльнісного, особистісного та системного підходів. Компетентнісний підхід орієнтований на набуття здатності курсантами до самостійного або групового вирішення професійних завдань через застосування знань та засвоєних способів вирішення різних ситуацій, набутий досвід виконання соціальних ролей, досягнення запланованих результатів завдяки комунікації, прояву аналітичних здібностей, вмінню користуватися комп'ютерними технологіями. Діяльнісний підхід означає організацію навчальної діяльності таким чином, щоб курсанти набували досвіду використовувати набуті теоретичні знання для вирішення практичних завдань через розв'язання ситуаційних задач, участь у ситуаційно-рольових іграх, тренінгах тощо. Особистісний підхід забезпечує формування у курсантів відповідальності за прийняті рішення, орієнтацію на їхні здібності, волю, протікання пізнавальних процесів, виявлення особистісних властивостей. Системний підхід передбачає спирання на органічні взаємозв'язки між теоретичною та практич-

ною підготовками курсантів з навчальних дисциплін, формами проведення занять, результатами навчання, підходами до формування професійної самосвідомості та готовності до самовдосконалення протягом життя.

Принципами, на яких ґрунтується методика формування психологічної компетентності майбутніх фахівців в галузі 08 «Право», обрано такі:

- *науковості*, що враховує наукові підходи до змісту професійної діяльності персоналу ДКВС України, оволодіння курсантами методами наукового пізнання. Спирання на цей принцип означає постановку проблемних питань, виконання курсантами дослідницьких завдань;

- *гуманізації*, в основі якого лежить «суб'єкт-суб'єктна» взаємодія між викладачем та курсантами, що створює умови для обміну знаннями та досвідом, розвитку професійних якостей майбутніх фахівців. Впроваджується цей принцип через спільну колективну, групову, парну та індивідуальну навчальну діяльність, використання інтерактивних методів навчання, створення умов для розвитку професійно важливих особистісних рис;

- *самостійності*, що передбачає спрямованість курсантів на набуття нових знань, самооцінку власних досягнень. Реалізується через активізацію пізнавальних процесів у курсантів, створення ситуацій, коли вони мають виявляти здібності самостійно мислити, аналізувати, використовувати методи індукції та дедукції, уявляти наслідки реалізації прийнятих рішень.

Аналіз наукових публікацій та обрані педагогічні підходи й принципи дозволили визначити педагогічні умови для формування психологічної компетентності курсантів: 1) розробка методичних матеріалів з навчальної дисципліни «Пенітенціарна психологія», в яких передбачено оволодіння знаннями та вміннями, які пов'язані із змістом діяльності пенітенціарного персоналу, що дозволяє розвивати інтерес у курсантів до професійної діяльності через формування мотивації, переконань, світогляду; 2) використання у процесі навчальних занять активних методів навчання (брейнсторм, кейс-метод, ситуаційно-рольові ігри, розв'язання ситуаційних задач, вправи, тренінги, «круглий стіл», метод «генерації ідей»), організації колективної, групової, парної та індивідуальної роботи, створення умов для набуття курсантами досвіду комунікації, вирішення проблем та подолання психологічних бар'єрів, роботи на комп'ютері; 3) розвиток здатності майбутніх фахівців до адекватної самооцінки, самоконтролю, прагнення до саморозвитку та вдосконалення психологічних знань та умінь.

Методика формування психологічної компетентності майбутніх фахівців у галузі знань 08 «Право» реалізується в три етапи. Перший етап (*відправний*) передбачає усвідомлення курсантами необхідності оволодіння психологічними знаннями для виконання професійних завдань. Другий етап (*поширення знань та набуття досвіду*) проводиться в житті шляхом розвитку особистісних якостей, формування системи психологічних знань, вмінь та навичок через запровадження, під час навчальних занять, колективних, групових, парних, індивідуальних форм навчальної роботи з використанням інтерактивних методів навчання. Третій етап (*перспективний*) розвиває спроможність визначати перспективи, орієнтуватись на зміни, що вимагають поповнення психологічних знань та вмінь через самовдосконалення, саморозвиток.

Що стосується компонентів професійної компетентності пенітенціарного персоналу, то науковці виділяють: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-змістовий, когнітивно-діяльнісний, рефлексивний (Дука, 2019). Для визначення критеріїв та показників компонентів психологічної компетентності звернулися до їх тлумачення. Зокрема, поняття «критерій» характеризують як «набір ознак та властивостей явища, об'єкта, предмета, які дають змогу судити про його стан, рівень розвитку та функціонування» (Чубук, 2008: 255). У тлумачному словнику української мови поняття «критерій» визначається як «підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило (Бусел, 2005: 588), а поняття «показник» як «ознака чого-небудь; явище або подія, на підставі яких можна робити висновки про перебіг якого-небудь процесу; кількісна характеристика властивостей процесу» (Бусел, 2005: 1024), поняття «рівень» як «ступінь якості, величина, досягнута у чому-небудь; ступінь чисісь освіти, культури, підготовки» (Бусел, 2005: 1223).

Критеріями сформованості компетентності науковці називають: когнітивний, діяльнісний, особистісний (Чубук, 2008: 255–256).

З урахуванням напрацювань цих та інших науковців, для оцінки рівня сформованості компонентів психологічної компетентності майбутніх фахівців в галузі 08 «Право» обрано критерії і показники, а саме:

– *мотиваційний компонент*, який уособлює в собі ціннісні орієнтації, спрямованість на професію. Критерієм є ціннісний, який визначає професійну мотивацію особистості до набуття психологічних знань. Показниками є: прагнення здобути психологічні знання; бажання набутти досвіду застосування психологічних знань;

– *когнітивний компонент*, який характеризується наявністю необхідної суми психологічних знань. Критерієм є змістовий, що характеризує обізнаність майбутнього фахівця з психологією. Показником виступають знання з пенітенціарної психології;

– *операційний компонент*, який вміщує вміння та навички, що забезпечують використання психологічних знань. Критерієм є діяльнісний, який виражає здатність до вирішення пізнавальних завдань. Показниками є: орієнтація в ситуаціях та розуміння потреб і виявів активності особистості; демонстрація поведінки адекватній ситуації взаємодії;

– *рефлексивний компонент*, який визначає вміння використовувати особистісний досвід. Критерієм виступає результативний, який демонструє здатність до рефлексії, самоконтролю, саморозвитку, саморегуляції. Показниками є: здатність до самоорганізації та саморегуляції; вміння взаємодіяти з людьми.

Обрано три рівні сформованості компонентів психологічної компетентності – високий, середній та низький.

Для визначення рівнів сформованості компонентів психологічної компетентності було обрано діагностичні засоби, а саме: мотиваційного компоненту – анкетування; когнітивного компоненту – тестування; операційного компоненту – спостереження; рефлексивного компоненту – контрольні заходи.

Оцінювання рівнів сформованості психологічної компетентності на основі визначених критеріїв та показників здійснювалося з урахуванням встановлених у робочій програмі навчальної дисципліни «Пенітенціарна психологія» вимог до знань та вмінь курсантів, а також додаткових, запропонованих авторами дослідження, а саме: *знати*: психологічні механізми формування стереотипів поведінки та антисоціальних установок засуджених; принципи кейс-менеджменту; прийоми, техніки та стратегії проведення мотиваційного інтерв'ювання; психологічні методи роботи з особами, які мають проблеми з контролем гніву, є агресивними, вживають психоактивні речовини, кримінально мислять, схильні до суїциду; *вміти*: вивчати правопорушника за поведінкою та мисленням, психічними станами, стосунками в суспільстві, мотивацією до змін способу життя; користуватися методами саморегуляції психічних станів; керувати власною поведінкою, взаємовідносинами з оточуючими; системно підходити до вивчення потреб, мотивації; використовувати в роботі когнітивно-поведінкові підходи, просоціальне моделювання.

Для вивчення теоретичних питань були внесені доповнення до матеріалів лекцій, а для формування практичних вмінь та навичок – до планів проведення практичних занять.

Реалізація методики формування психологічної компетентності майбутніх фахівців в галузі знань 08 «Право» здійснювалася на основі моделі,

що складалася з мотиваційного, когнітивного, операційного та рефлексивного блоків.

Педагогічний експеримент проводився з курсантами юридичного факультету в Академії Державної пенітенціарної служби. До експерименту було залучено 58 курсантів, які були поділені на контрольну (КГ) та експериментальну (ЕГ) групи.

Таблиця 1

**Анкета на визначення рівня мотивації майбутніх фахівців в галузі 08 «Право»
щодо оволодіння психологічною компетентністю**

№	Твердження	Так	Ні
1	Вивчати засудженого необхідно лише для складання психолого-педагогічної характеристики		
2	Надавати консультативну допомогу та враховувати потреби важливо лише у разі, коли засуджений має підставу умовно-достроково звільнитися		
3	Належне ставлення до проведення психологічної роботи із засудженими, координація дій різних служб установи виконання покарань, можливі тоді, коли у співробітників буде високе грошове забезпечення		
4	Фахівець у галузі права повинен постійно налагоджувати контакти із засудженими та підтримувати і заохочувати лише тих осіб, які демонструють позитивні результати щодо змін асоціальних установок та життєвих цілей		
5	Фахівець-юрист має долати психологічні бар'єри в контактах із засудженими та стимулювати їх до взаємодії через винагороду та стягнення		
6	Фахівець-юрист має враховувати інтереси засуджених і в той же час дотримуватися принципу соціальної справедливості щодо покарання злочинців		
7	Фахівець-юрист має повністю довіряти висновкам та рекомендаціям своїх колег – пенітенціарних психологів щодо засудженого і не намагатися самостійно вивчати його особистість		
8	Фахівець-юрист повинен досконало знати методи психокорекції і профілактики небажаних проявів поведінки засудженого та застосовувати їх у разі потреби		
9	Фахівець-юрист має ставитися суворо до засудженого, якщо скоєний злочин не узгоджується з його поглядами на життєві цінності		
10	Підбір і використання фахівцем-юристом психологічних методів у роботі із засудженим не завжди може мати позитивний результат, адже він не є спеціалістом в галузі психології		
11	За будь-яких обставин фахівець-юрист має надати психологічну допомогу засудженому, який опинився в складній життєвій ситуації		
12	Відсутність психологічних знань у фахівця-юриста не має позначатися на результатах його роботи із засудженими		
13	Особистісні якості фахівця-юриста не мають великого значення, головне в роботі із засудженими це професійні знання та досвід		
14	Психологічні властивості засуджених не відіграють великої ролі при наданні їм доручень, головне, щоб вони висловлювали готовність їх виконати		
15	У фахівця-юриста завжди має бути хороший настрій, він має з гумором ставитися до того, що відбувається навколо нього		
16	Кваліфіковані колеги-психологи, керівництво установи, які знають, що треба організувати та яку роботу проводити із засудженими з метою забезпечення процесу їх виправлення та ресоціалізації, є запорукою успішної роботи		
17	Для фахівця-юриста не важливо, в якій послідовності він проводить мотиваційне інтерв'ювання із засудженим, головне те, про що він говорить з ним, яку отримує та передає інформацію		
18	Фахівець-юрист має завжди самостійно давати об'єктивну оцінку особистості засудженого, не звертаючи увагу на те, як до цього ставляться інші співробітники та засуджені		
19	Фахівець-юрист повинен вміти створювати хороший морально-психологічний клімат у колективі засуджених навіть шляхом прийняття нестандартних рішень та неврахування думок інших		
20	Самоконтроль та саморозвиток є для фахівця-юриста запорукою успіху в роботі		

Ключ

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
так								1		1	1					1				1
ні	1	1	1	1	1	1	1		1			1	1	1	1		1	1	1	

На констатувальному етапі експерименту курсантам КГ (28 осіб) та ЕГ (30 осіб) було запропоновано дати відповіді на анкету, що складалася з 20 питань, що представлені в таблиці 1.

Високий рівень (17–20 балів) – курсант добре уявляє особливості роботи, внутрішньо мотивований на саморозвиток та набуття психологічної компетентності, враховує значущість особистісних якостей та власної поведінки, важливість оцінки поведінки та індивідуальних психологічних особливостей засудженого.

Середній рівень (9–16 балів) – курсант достатньо уявляє подальшу роботу, розраховує на підтримку колег, пенітенціарного психолога, керівництва установи. Має бажання створити належний морально-психологічний клімат у колективі, стати членом команди персоналу установи, знайти компроміси в роботі із засудженими.

Низький рівень (1–8 балів) – курсант має проблеми з уявою про психологічну компетентність. Переважає зовнішня мотивація. Є бажання перекласти на інших людей (колеги, пенітенціарні психологи) всю відповідальність за психологічну роботу із засудженими.

Опитування курсантів показали, що високий рівень виявили 17,86% слухачів КГ, а ЕГ – 20,0%; середній рівень було виявлено у 50,0% слухачів КГ та 46,67% ЕГ; низький рівень показало 32,14% респондентів КГ і 33,33% ЕГ.

Перевірка статистично значущої відмінності між результатами, отриманими в КГ та ЕГ за допомогою критерію Пірсона χ^2 (хі-квадрат) для числа ступенів свободи 2 для $\alpha = 0,05$, показала, що статистично значущих відмінностей між курсантами КГ та ЕГ немає, оскільки $T_{\text{крит.}}$ (5,991) (Горонескуль, 2009: 10) більше $T_{\text{спостер.}}$ (0,351).

Водночас отримані результати засвідчили, що у курсантів КГ та ЕГ переважають низький та середній рівні мотивації до оволодіння психологічною компетентністю порівняно з високим рівнем. У більш ніж 30% опитаних переважає зовнішня мотивація, вони не усвідомлюють необхідність отримувати психологічні знання, а частину своєї роботи планують перекладати на пенітенціарних психологів, власну поведінку та розвиток особистісних якостей не розглядають як умову налагодження позитивної взаємодії з оточуючими.

У процесі проведення формувального експерименту курсанти КГ та ЕГ отримували під час лекцій рівноцінну інформацію, що відповідала змісту робочої програми навчальної дисципліни «Пенітенціарна психологія». Водночас під час

проведення лекцій та практичних занять в ЕГ використовувалася авторська методика формування психологічної компетентності.

Після завершення формувального експерименту для визначення рівнів сформованості компонентів психологічної компетентності були використані методи анкетування, тестування, спостереження та результати контрольних заходів (семестрового екзамену). Це дозволило виявити рівні розвитку компонентів психологічної компетентності в КГ та ЕГ. Високий рівень виявили 21,43% слухачів КГ та 40,0% ЕГ; середній рівень було виявлено у 53,57% слухачів КГ та 60,0% ЕГ; низький рівень показали 25,0% респондентів КГ і 0,0% ЕГ.

Перевірка статистично значущої відмінності між результатами, отриманими в КГ та ЕГ за допомогою критерію Пірсона χ^2 (хі-квадрат), показала, що існують статистично значущі відмінності між результатами, отриманими курсантами КГ та ЕГ, оскільки $T_{\text{крит.}}$ (5,991) менше $T_{\text{спостер.}}$ (9,491).

Висновки. З урахуванням вищевикладеного можна зробити такі висновки:

1. До змісту психологічної компетентності майбутніх фахівців в галузі знань 08 «Право» мають бути віднесені знання, що забезпечують інформаційний пошук та прийоми обробки інформації, вироблення моделі соціальної поведінки та використання методів впливу на особистість, здійснення ефективної міжособистісної взаємодії, розвиток емоційно-почуттєвих компонентів діяльності.

2. Поетапне запровадження авторської методики з використанням різних форм і методів навчальної роботи дозволило вплинути на розвиток ціннісних орієнтацій курсантів, що визначають спрямованість на професію, професійну мотивацію особистості, оціночні судження, установки, переконання, особливості спілкування та поведінки.

3. Розвиток у курсантів психологічної компетентності ґрунтується на формуванні умінь та навичок, що забезпечують використання методів діагностики для визначення психологічних особливостей особистості, моделювання розвитку ситуації, здійснення впливу на людей, вирішення пізнавальних завдань, орієнтацію в ситуаціях та встановлення причинно-наслідкових зв'язків, використання інформації, здібностей, розуміння потреб та виявів активності особистості, прогнозувати взаємодію, здійснювати рефлексію, самоконтроль, саморозвиток, саморегуляцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ведення випадку в роботі з засудженими фахівців служби пробачії: методичні рекомендації / І. Яковець, А. Волік, М. Демченко, Р. Дрозд, О. Янчук., 2015. 134 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Давидова О. В. Психологічна корекція соціальних установок засуджених із насильницькою спрямованістю особистості в процесі їх реалізації : автореф. дис... канд. психол. Наук : 19.00.06 / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2002. 17 с.
4. Дука О. А. Розвиток професійної компетентності персоналу органу пробачії у відомчих навчальних закладах Державної кримінально-виконавчої служби України : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Нац. акад. пед. наук України. Київ, 2019. 24 с.
5. Мірошніченко О. М. Силабус навчального курсу «Пенітенціарна психологія» для підготовки бакалаврів за спеціальністю 081 «Право». URL: http://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/Silabus_Penitenciar-na-psihologija.pdf (дата звернення: 12.02.2020).
6. Мушинська О. В. Гендерні особливості смислової сфери особистості неповнолітніх правопорушників : автореф. дис... канд. психол. Наук : 19.00.06 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 19 с.
7. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: затверджено наказом МОН України від 12.12.2018 № 1379. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/081-pravo-bakalavr.pdf> (дата звернення: 12.07.2019).
8. Суліцький В. В. Психологічні особливості засуджених-суїцидентів : автореф. дис... канд. психол. Наук : 19.00.06 / Нац. акад. внутр. справ України. Київ., 2002. 20 с.
9. Таблиці функцій та критичних точок розподілів. Розділи: Теорія ймовірностей. Математична статистика. Математичні методи в психології / уклад.: М. М. Горонескуль. Харків : УЦЗУ, 2009. 90 с.
10. Третяк О. С. Теоретико-методичні засади професійної підготовки персоналу установ виконання покарань до проведення соціально-виховної роботи із засудженими : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. Київ, 2013. 44 с.
11. Третяк О. С., Чебоненко С. О. Пенітенціарна психологія : навч. посіб. Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2011. 219 с.
12. Чубук Р. В. Критерії, показники та рівні професійної компетентності соціальних працівників. *Наукові записки. Серія «Психологія»*. Вип. 11. С.253–263.
13. Ятчук М. С. Теорія і практика формування психологічної компетентності працівників Державної кримінально-виконавчої служби України : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.06 / Харківський нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 47 с.

REFERENCES

1. Yakovets I., Volik A., Demchenko M., Drozd R., Yanchuk O. Vedennia vypadku v roboti z zasudzhenyi fakhivtsiv sluzhby probatsii : metodychni rekomendatsii [Case management in work with convicted probation officers: methodological recommendations], 2015, 134 p. [in Ukrainian].
2. Busel V. T. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with additions and amendments)], Kyiv ; Irpin : VTF "Perun", 2005. 1728 p. [in Ukrainian].
3. Davydova O. V. Psykholohichna korektsiia sotsialnykh ustanovok zasudzhenykh iz nasylnytskoiu spriamovanistiu osobystosti v protsesi yikh realizatsii [Psychological correction of social attitudes of convicts with a violent orientation of an individual in the process of their implementation]: abstract from Ph.D. in Psychology thesis, National Academy of Internal Affairs of Ukraine. Kyiv, 2002. 17 p. [in Ukrainian].
4. Duka O. A. Rozvytok profesiinoi kompetentnosti personalu orhanu probatsii u vidomchykh navchalnykh zakladakh Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy [Development of professional competence of the personnel in departmental educational institutions of the State Criminal and Executive Service of Ukraine] : abstract from Ph.D. in Pedagogy thesis, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2019. 24 p. [in Ukrainian].
5. Miroshnychenko O. M. Sylabus navchalnoho kursu "Penitentsiarna psykholohiia" dlia pidhotovky bakalavriv za spetsialnistyi 081 "Pravo" [Syllabus of the course "Penitentiary Psychology" for training bachelors in the specialty 081 "Law"]. URL: http://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/Silabus_Penitenciar-na-psihologija.pdf (retrieved from: 12.02.2020) [in Ukrainian].
6. Mushynska O. V. Henderni osoblyvosti smyslovoi sfery osobystosti nepovnolitnykh pravoporushnykiv [Gender features of the semantic sphere of juvenile offenders' personality] : abstract from Ph.D. in Psychology thesis, National University of Internal Affairs. Kharkiv, 2005 p. [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 081 "pravo" dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.12.2018 №1379. [On approval of the standard of higher education in the specialty 081 "Law" for the first (bachelor's) level of higher education: the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 12.12.2018 №1379]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/081-pravo-bakalavr.pdf> (retrieved from: 12.07.2019). [in Ukrainian].
8. Sulitskyi V. V. Psykholohichni osoblyvosti zasudzhenykh-suitsydentiv [Psychological features of convicted suicides] : abstract from Ph.D. in Psychology thesis, National Academy of Internal Affairs of Ukraine. Kyiv, 20 p. [in Ukrainian].

9. Horoneskul M. M. Tablytsi funktsii ta krytychnykh tochok rozpodiliv. Rozdily: Teoriia imovirnostei. Matematychna statystyka. Matematychni metody v psykholohii [Tables of functions and critical distribution points. Sections : Probability theory. Mathematical statistics. Mathematical methods in Psychology]. Kharkiv : UTSZU, 2009. 90 p. [in Ukrainian].

10. Tretiak O. S. Teoretyko-metodychni zasady profesiinoi pidhotovky personalu ustanov vykonannya pokaran do provedennia sotsialno-vykhovnoi roboty iz zasudzhenymy [Theoretical and methodological principles of professional training of the personnel of penal institutions for conducting social and educational work with convicts] : abstract from Doctor of Sciences (Pedagogy) thesis, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Higher Education, Kyiv, 2013. 44 p. [in Ukrainian].

11. Tretiak O. S., Chebonenko S. O. Penitentsiarna psykholohiia: navch. posib. [Penitentiary psychology: textbook]. Chernihiv : Publisher Lozovyi V. M., 2011. 219 p. [in Ukrainian].

12. Chubuk R. V. Kryterii, pokaznyky ta rivni profesiinoi kompetentnosti sotsialnykh pratsivnykiv [Criteria, indicators and levels of social workers' professional competence]. Naukovi zapysky. Seriiia "Psykhologhiia" [Scientific notes. Series "Psychology"] Issue 11. pp. 253–263. [in Ukrainian].

13. Yatchuk M. S. Teoriia i praktyka formuvannia psykholohichnoi kompetentnosti pratsivnykiv Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy [Theory and practice of forming psychological competence of the employees of the State Criminal and Executive Service of Ukraine]: abstract from Doctor of Sciences (Psychology) thesis, Kharkiv National University of Internal Affairs. Kharkiv, 2019. 47 p. [in Ukrainian].